

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2025-yil 3-son

VOLUME 5 / ISSUE 3 / 2025
ISSUE DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.5.3.

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.

Crossref
Content
Registration

MUASSIS:

**TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

“Kriminologiya va jinoiy odil sudlov” ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Ushbu jurnal O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Y. Mahmudov, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik,
E. Mustafayev

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 26-sentabrda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 7,2

Adadi: 100. Buyurtma: № 173.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

N. Salayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR

S. Samadov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘i v.v.b.

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

D. Bazarova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

MAS‘UL MUHARRIR

A. Otajonov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

M. Rustambayev – O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

F. Raximov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

Q. Abdurasulova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

V. Davlyatov – yuridik fanlar doktori, professor

S. Niyozova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

Sh. Xaydarov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

R. Kabulov – O‘zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. Umirzakov – O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Kriminologiya kafedrası boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

A. Baratov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar nomzodi

I. Astanov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. Pulatov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

**УЧРЕДИТЕЛЬ:
ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Криминология и уголовное правосудие» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 18 марта 2021 года с удостоверением № 1160.

Журнал создан при сотрудничестве с Правоохранительной академией Республики Узбекистан.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Й. Махмудов, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Е. Ярмолик,
Э. Мустафаев

Корректор:
М. Турсунов

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.

Тел.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Факс: (0371) 233-37-48.

Веб-сайт: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1386.

Издательская лицензия от
29.11.2023, № 174625.

Журнал передан в типографию
26.09.2025.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 7,2. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 173.

Лицензия типографии от
№ 174626, 29.11.2023.

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Н. Салаев – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С. Самадов – врио начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Д. Базарова – доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедрой уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

А. Отажонов – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

М. Рустамбаев – доктор юридических наук, профессор, начальник Университета общественной безопасности Республики Узбекистан

Ф. Рахимов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

К. Абдурасулова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета

В. Давлятов – доктор юридических наук, профессор

С. Ниёзова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета

Ш. Хайдаров – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета

Р. Кабулов – доктор юридических наук, профессор Академии МВД Республики Узбекистан

Б. Умирзаков – доктор философии (PhD) по юридическим наукам, доцент, начальник кафедры криминологии Академии МВД Республики Узбекистан

А. Баратов – кандидат юридических наук, доцент Ташкентского государственного юридического университета

И. Астанов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

Б. Пулатов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

**FOUNDER:
TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

"The scientific-practical journal "Criminology and Criminal Justice" was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on March 18, 2021, with certificate No. 1160.

This journal was founded in cooperation with the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:
O. Choriev

Editors:
Y. Makhmudov, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik, E. Mustafaev

Proofreader:
M. Tursunov

Technical editor:
U. Sapaev

Designer:
D. Rajapov

Editorial office address:
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.

Phone: (0371) 233-66-36,
233-41-09.

Fax: (0371) 233-37-48.

Website: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Subscription index: 1386.

Publishing license
№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 26.09.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 7,2.

Units: 100. Order: № 173.

Printing house license
№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

N. Salayev – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

EDITOR-IN-CHIEF

S. Samadov – Acting Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

D. Bazarova – Head of the Department of Criminal and Procedural Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

A. Otajonov – Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

M. Rustambayev – Head of the University of Public Security of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

F. Rakhimov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

Q. Abdurasulova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

V. Davlyatov – Doctor of Law, Professor

S. Niyozova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Sh. Khaydarov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

R. Kabulov – Professor of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

B. Umirzakov – Head of the Department of Criminology of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate professor

A. Baratov – Associate professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences

I. Astanov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

B. Pulatov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Ochilov Samariddin Kamoliddinovich

JAZONI O'TASHDAN MUDDATIDAN ILGARI SHARTLI OZOD QILISH
INSTITUTINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 8

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Paraxatova Shaxnoza Yernazarovna

EKSPERT TEKSHIRUVI UCHUN NAMUNALAR OLIISHDA SHAXSNING
HUQUQLARI VA QONUNY MANFAATLARINI TA'MINLASH26

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

Mirzayeva Mohina Srojiddinovna

TRANSPORT INFRATUZILMASI LOYIHALARIDA KORRUPSIYAGA
QARSHI SAMARALI CHORALARNING XALQARO TAJRIBASI:
TAHLIL VA TAVSIYALAR39

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMOAAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH. PROBATSIYA FAOLİYATI

Ismoilov Zafarbek Kamol o'g'li

HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI, JINOYATCHILIKNING OLDINI
OLISH VA UNGA QARSHI SAMARALI KURASHISH USULLARI51

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Очилов Самариддин Камолиддинович

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО
ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ 8

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

Парахатова Шахноза Ерназаровна

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ЛИЧНОСТИ
ПРИ ПОЛУЧЕНИИ ОБРАЗЦОВ ДЛЯ ЭКСПЕРТНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ36

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

Мирзаева Мохина Срожиддиновна

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ЭФФЕКТИВНЫХ АНТИКОРРУПЦИОННЫХ
МЕР В ПРОЕКТАХ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ:
АНАЛИЗ И РЕКОМЕНДАЦИИ39

12.00.14 – ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. ПРОБАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Исмоилов Зафарбек Камол угли

ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ, ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ
ПРЕСТУПНОСТИ И ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ БОРЬБЫ С НЕЙ51

CONTENTS

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

Ochilov Samariddin Kamoliddinovich

THE ISSUES RELATED TO THE IMPROVEMENT OF THE INSTITUTION
OF CONDITIONAL EARLY RELEASE FROM IMPRISONMENT 8

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

Parakhatova Shakhnoza Yernazarovna

ENSURING THE RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF INDIVIDUALS WHEN
OBTAINING SAMPLES FOR EXPERT RESEARCH26

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

Mirzaeva Mohina Srojiddinovna

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN EFFECTIVE ANTI-CORRUPTION
MEASURES IN TRANSPORT INFRASTRUCTURE PROJECTS:
ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS39

12.00.14 – CRIME PREVENTION. ENSURING PUBLIC SAFETY. PROBATION ACTIVITY

Ismoilov Zafarbek Kamol ugli

PPREVENTION OF OFFENSES, CRIME PREVENTION, AND EFFECTIVE
METHODS OF COMBATING THEM51

Kelib tushgan / Получено / Received: 18.08.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 17.09.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 26.09.2025

DOI: 10.51788/tsul.ccj.5.3./DZHI4926
UDC: 348.846(045)(575.1)

JAZONI O'TASHDAN MUDDATIDAN ILGARI SHARTLI OZOD QILISH INSTITUTINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Ochilov Samariddin Kamoliddinovich,
O'zbekiston Respublikasi
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
Bakalavriat fakulteti katta prokurori
ORCID: 0009-0003-2221-2602
e-mail: samariddinochilov24@gmail.com

Annotatsiya. Jamiyatda liberal munosabatlar keng qamrovli ahamiyat kasb etishi inson huquq va erkinliklari hamda jinoiy odil sudlov tizimini yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Ayniqsa, jazoni o'tashga hukm qilingan shaxsning tuzalish yo'liga o'tganligini maqsadli baholash, shaxsga nisbatan qo'llanilgan jazoning sifati va samaradorligini oshirishni taqozo qilmoqda. Shu jumladan, mahkumni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini qo'llashga oid qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotini yanada takomillashtirish masalalarini tadqiq etish bugungi kundagi dolzarb masalalardan hisoblanadi. Garchi, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish jinoyat huquqining rag'batlantiruvchi normasi hisoblansa-da, ushbu institutni qo'llash kutilgan samara berishi bahsli muhokamalarni keltirib chiqaradi. Maqolada muallif tomonidan tadqiqotchi olimlarning jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishga oid turli qarashlari va ilmiy-nazariy ta'riflar berilgan bo'lib, ushbu tadqiqot natijalari bugungi kun nuqtayi nazaridan tahlil qilingan, amaldagi qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotiga muvofiqligi o'rganilgan. Shuningdek, bugungi kun jinoyat qonunchiligida jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish instituti qo'llashga oid ilmiy-nazariy qarashlar tahlil qilingan. Bu borada qonunchilik va sud amaliyotini o'rganish natijasiga ko'ra, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini takomillashtirishning ilmiy-nazariy va huquqiy yechimlarini ishlab chiqishga qaratilgan takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: jazo, sud, hukm, jinoyat, jazoni ijro etish, jazodan ozod qilish, mahkum, adolat, insonparvarlik, shartli ozod qilish, tuzalish, xulq-atvor

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ

Очилов Самариддин Камолитдинович,
старший прокурор факультета бакалавриата
Правоохранительной академии Республики Узбекистан

Аннотация. *Расширение либеральных отношений в обществе обуславливает необходимость дальнейшего совершенствования системы уголовного правосудия, обеспечения прав и свобод человека. Особое значение приобретает целенаправленная оценка исправления лиц, осуждённых к отбыванию наказания, а также повышение качества и эффективности применяемых к ним мер наказания. В этом контексте исследование вопросов совершенствования законодательства и практики применения института условно-досрочного освобождения от отбывания наказания является одной из актуальных задач современности. Несмотря на то, что условно-досрочное освобождение рассматривается как стимулирующая норма уголовного права, практика его применения и достигаемые результаты нередко становятся предметом дискуссий. В статье автором анализируются различные научные взгляды и теоретические определения института условно-досрочного освобождения, проводится их оценка с позиции современных реалий, рассматривается соответствие действующему законодательству и правоприменительной практике. Кроме того, исследуются научно-теоретические подходы в уголовном праве к применению данного института, а также на основе анализа законодательства и судебной практики выдвигаются предложения, направленные на разработку научно-теоретических и правовых решений по совершенствованию института условно-досрочного освобождения от наказания.*

Ключевые слова: *наказание, суд, приговор, преступление, исполнение наказания, освобождение от наказания, осуждённый, справедливость, гуманизм, условно-досрочное освобождение, исправление, поведение*

THE ISSUES RELATED TO THE IMPROVEMENT OF THE INSTITUTION OF CONDITIONAL EARLY RELEASE FROM IMPRISONMENT

Ochilov Samariddin Kamoliddinovich,
Senior Prosecutor of the Bachelor's Faculty,
The Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

Abstract. *The comprehensive significance of liberal relations in society requires further improvement of human rights and freedoms, as well as the criminal justice system. In particular, a targeted assessment of the transition of a person sentenced to serving a sentence to the path of correction requires an increase in the quality and*

effectiveness of the punishment applied to the person. In particular, the study of issues of further improvement of legislation and law enforcement practice on the application of the institution of conditional early release of convicts from serving a sentence is one of the most pressing issues today. Although conditional early release from serving a sentence is considered an incentive norm of criminal law, the application of this institution leads to controversial discussions about its expected effectiveness. In the article, the author presents various views and scientific-theoretical definitions of research scientists on parole, analyzes the results of this study from the point of view of today, and examines their compliance with current legislation and law enforcement practice. He also analyzed the scientific and theoretical views on the application of the institution of conditional early release from serving a sentence in modern criminal legislation. In this regard, based on the results of studying legislation and judicial practice, he put forward proposals aimed at developing scientific, theoretical, and legal solutions for improving the institution of parole.

Keywords: *punishment, court, sentence, crime, execution of sentence, release from punishment, convict, justice, humanity, conditional release, rehabilitation, behavior*

Kirish

Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini, fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasini ta'minlash, shuningdek, odil sudlovga erishish darajasini oshirish sud-huquq tizimini yanada isloh qilish sohasida davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etildi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning sud-huquq islohotlarini takomillashtirishga oid qarashlarida: "Insonni faqat jazolash bilan, faqat repressiv usullar bilan tarbiyalab bo'lmaydi. Buni hayotning o'zi ko'p bor isbotlagan. Insonni tarbiyalash uchun butun jamiyat harakat qilishi, avvalambor, jinoiy holatlarni tug'diradigan sabab va omillarni hayotimizdan bartaraf etishimiz kerak", – deb ta'kidlangan [1, 107-b.]. Ta'kidlash joizki, sud hokimiyati fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasini ta'minlashi uchun nafaqat sud tizimining takomillashtirilishi, balki sudlar tomonidan qo'llaniladigan jazo tizimini ham qayta isloh etilishi, jazoda haqiqiy insonparvarlik g'oyalarining aks etishi ta'minlashini kerak.

Jazodan ko'zlangan pirovard maqsad – jazo trayektoriyasi mahkumni axloqan tuzatish va uni jamiyatga qaytarishga qaratilgan ekan mahkumning jazodan ozod bo'lish huquqini samarali ta'minlash mexanizmini takomillashtirish huquqni qo'llash amaliyotidagi dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini qo'llash amaliyoti samaradorligini oshirish sohaga oid huquqni qo'llash amaliyoti va qonunchilikni takomillashtirish zaruriyatini vujudga keltiradi. Shunga ko'ra, ushbu maqolada jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini qo'llash borasida quyidagi nazariy muammolar yechimini yoritish nazarda tutilgan:

birinchidan, jazoni o'tashdan muddatidan shartli ozod qilish instituti amaliyotda eng ko'p qo'llaniladigan jazodan ozod qilish instituti hisoblansa-da, bu borada olib

borilgan tadqiqotlar, ilmiy-nazariy qarashlar lozim darajada o'rganilmagan, ularning dolzarbligi va samaradorligi tahlil qilinmagan, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutiga ilmiy-nazariy ta'rif berilmagan;

ikkinchidan, jinoyat qonunchiligida jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llash mumkin bo'lgan jazo turlari tizimli va mantiqiy ravishda yengilidan og'iriga qarab bayon etilmagan;

uchinchidan, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishga oid moddiy va protsessual qonunchilik o'rtasidagi muvofiqlik o'rganilmagan, mavjud farqli jihatlarni bartaraf etishning ilmiy-nazariy yechimlari ishlab chiqilmagan.

Asosiy qism

Mahkumda jazoni ijro etish davrida qo'llanilgan ta'sir choralarining mavjudligi, o'z-o'zidan, uning tayinlangan jazoni o'tashni davom ettirishi zarurligidan dalolat bermaydi. Mazkur masalani hal etishda har doim, nafaqat, bevosita iltimosnoma kiritilishi arafasida, balki jazoni o'tashning butun davrida mahkum tomonidan yo'l qo'yilgan har bir tartibbuzarlikning muayyan holatlari, og'irligi va xususiyati, ta'sir choralari olib tashlanishi yoki tugallanishiga oid ma'lumotlar, oxirgi ta'sir chorasi qo'llanilganidan so'ng o'tgan vaqt, mahkumning keyingi xulq-atvori va uni tavsiflovchi boshqa ma'lumotlar inobatga olinishi lozim.

Jinoiy-huquqiy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilib kelinayotgan islohotlar doirasida jinoiy jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish, shu jumladan, jazodan ozod qilish institutining ayrim turlarini tadqiq etish muhim ahamiyatga ega. Jinoiy jazolarni insonparvarlashtirish o'z navbatida shaxsning ijtimoiy og'ir ahvolga tushib qolishining oldini olish, tayinlangan jinoiy jazodan ijobiy xulosa chiqarish, jamiyat tartib-taomillarini qabul qila olish, eng muhimi tayinlangan jinoiy jazoning insoniyligi va sudning chinakam odilligini his qila olishini nazarda tutadi.

Umuman olganda, jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish zaruriyati birinchidan, jazoni tayinlashdan ko'zlangan huquqiy maqsadga erishish bo'lsa; ikkinchidan, insonparvarlik prinsipi ro'yobga chiqarilishi ta'minlash, shuningdek, yana bir muhim jihat birinchi marta jinoyat sodir etgan shaxsni qayta jinoyat sodir etishiga yo'l qo'ymaslikdir. Jinoiy jazodan ozod qilish turlarini tadqiq etish bu borada mavjud jinoyat qonunchiligini takomillashtirishni taqozo etadi. Jazo tizimini takomillashtirish doirasida jinoyat qonunchiligini tadqiq etish jinoyat sodir etganlikda aybdor deb topilgan shaxsni jinoiy jazodan ozod qilish institutining obyektivligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 26-moddasida insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi, hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emasligi, hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emasligi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 7-moddasida jazo va boshqa huquqiy ta'sir choralari jismoniy azob berish yoki inson qadr-qimmatini kamsitish maqsadini ko'zlamasligi, jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan u axloqan tuzalishi va yangi jinoyat

sodir etishining oldini olish uchun zarur hamda yetarli bo'ladigan jazo tayinlanishi yoki boshqa huquqiy ta'sir chorasi qo'llanilishi kerakligi nazarda tutilgan. Mazkur qonun hujjatlarida bayon etilgan normalar o'zida jinoyat sodir etgan shaxs bilan unga nisbatan tayinlanadigan jinoiy jazo o'rtasida o'zaro mutanosiblikning mazmunini, jinoiy jazodan ko'zlangan maqsadning asl mohiyatini ifodalaydi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini qo'llash borasida tadqiqotchi olimlar tomonidan bir qator metodlarni qo'llash asosida ilmiy-nazariy qarashlar bayon etilgan. Xususan tadqiqotlarda tahlil va sintez, mantiqiy, tarixiy-qiyosiy, komporativ, statistik metodlar ustuvorligi namoyon bo'ladi.

Xususan, mantiqiy metodlar asosida jazo jinoyatchini zararsiz holga keltirganidek boshqacha tarzda jarohat yetkazishga qodir emas. Jazo jinoyatning izolyatsiyasi sifatida uni sodir etilishini oldini olishga qaratilgan muvozanat buzilishi bezovtalikni yanada tarqalishiga olib kelishi nazarda tutilgan [2, 322-b.]. Shuningdek, jinoyat uchun jazo tayinlash borasida olib borilgan tadqiqot ishlarida jazo tayinlash jinoyat qonun hujjatlariga muvofiq Jinoyat kodeksining prinsiplariga asoslangan holda sud tomonidan jinoyat sodir etganlikda aybdor bo'lgan shaxsga tayinlanadigan jazo turi va miqdorining belgilanishi sifatida ta'rif berilgan [3, 16-b.].

Jazolash nazariyasida jazo sodir etilgan jinoyatnigina inobatga olib tayinlanishi lozimligi ta'kidlangan, jazoning og'irligi sodir etilgan jinoyatning xavfliligiga teng bo'lishi belgilangan va mahkumning kelajakdagi xulq-atvoriga aloqador emas [4, 20-b.]. Mazkur nazariy xulosadan kelib chiqqan holda ta'kidlash joizki, tayinlangan jazo hukm o'qiladigan vaqtda jinoyatning xavfliligiga mos bo'lsa-da, keyinchalik jinoiy oqibatlar bartaraf etilishi jinoyatning xavfliligini kamaytiradi. Shu sababli, jazoni o'tash muddati o'tishi uni yengillashtirish yoki tugatish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Tahlil va sintez asosidagi metodlar doirasida asosiy talab qilinadigan narsa bu – jazo maqbul deb ko'rsatilishi kerak, ya'ni unda adolat va insonparvarlikni cheklovchi tamoyillar mavjud. Jazo amaliyoti nohaqmi yoki g'ayriinsoniymi? Kimga shunday deyish kerak? Har qanday jamiyatning shu vaqtgacha majburlanmaganligini anglab yetgan shaxsga aytiladi [2, 387-b.]. Faqat jazo qo'llash muhim ahamiyat kasb etmasdan, sud mahkumlarning umumiy sonidan ularni zararlilikni anglaganlarni jamiyatdan ajratmagan holda axloqan tuzatishga e'tibor qaratadi [5, 3-b.].

Xalqaro jinoiy siyosat jazoni insonparvarlashtirishga qaratilgan, shu jumladan, huquqni qo'llashni takomillashtirish orqali mahkumlarni shartli ravishda ozod qilish isloh qilingan. Yevropa Ittifoqining Vazirlar qo'mitasi tavsiyalarida muddatidan ilgari shartli ozod qilishga shunday shunday ta'rif beriladi: "Muddatidan ilgari shartli ozod qilish mahkumlarni takroran jinoyat sodir etishlarini oldini olishda juda samarali ta'sir va usullardan biri hisoblanib, rejali va tizimli nazorat qilish orqali mahkumni jamiyatga qaytaradi va ijtimoiylashtiradi. Ozodlikdan mahrum qilish joylarini saqlash uchun qilinadigan moddiy xarajatlar jamiyat zimmasiga og'ir yuk bo'ladi, jazoni o'tashni davom ettirish mahkumni axloqan tuzalmasligiga aksariyat hollarda salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Imkon qadar sud tomonidan tayinlangan jazoni qisqartib borish maqsadga muvofiq. Jazodan ko'zlangan maqsadga erishishning muhim vositasi

mahkum jazo muddatini to'liq o'taguncha uni shartli ravishda jazodan ozod qilib borishdir" [6].

Sud hukmi bilan tayinlangan jazo muddatidan oldinroq ozod bo'lish mumkinligini, mahkumni muddatidan oldin normal ijtimoiy hayotga va oilaga qaytish istagi jazoning tarbiyaviy ta'sirini kuchaytirishga xizmat qiladi deyishga asos bo'ladi. Bundan tashqari, jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilishning zarurati jazodan ko'zlangan asosiy maqsadga nisbatan tezroq va sifatliroq erishilishini ta'minlaydi [7, 102-b.]. Ayrim tadqiqotchilar mahkum har qanday ma'muriy jazoni o'tashning butun muddati davomida ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganlik faktini jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni bekor qilish asoslari sifatida baholanishi lozimligini ta'kidlaydilar [8, 8-b.].

Tadqiqotchi olimlarning ilmiy ishlaridagi komparativ yondashuvlarga ko'ra, [9, 11-b.] jinoiy javobgarlik, jazo, jazodan ozod qilish va jazoni o'tashdan ozod qilish, shuningdek, ushbu huquqiy toifalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar hamda ularning nisbati tahlil qilingan. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishda jazo maqsadi qayta ko'rib chiqiladi, mahkumning holati amaldagi jazoga muvofiqligi o'rganiladi, mahkumning real holati bilan jazo maqsadi va unga erishish darajasi tahlil qilinadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilinadigan mahkumning o'rganilgan xususiyatlari uning xatti-harakatlar to'g'risidagi taqdim etiladigan materiallarda mahkumning "mehnatga aloqadorligi va vijdonan munosabatda bo'lishi", "intizomi ta'minot va mehnat rejimini buzishga yo'l qo'ymasligi", "ma'rifiy tadbirlarda muntazam qatnashishga xarakteri va xulq-atvori mos keladi", "qarindoshlari bilan aloqada bo'lib turadi", "sodir etgan jinoyatini tan olgan va pushaymonlik bildirgan" va hokazo belgilari bilan tavsiflanadi [5, 21-b.].

Tarixiy metodlar asosida olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, jinoyatchilikka qarshi kurashning ko'p yillik tajribasi va amaldagi Jinoyat kodeksining mazmunidan jinoyat siyosatida ikkita tendensiya amal qilayotganligini ko'ramiz.

Bular birinchidan og'ir va o'ta og'ir jinoyatlarga, jinoyatchilikni kasb qilib olganlarga, uyushgan jinoyatchilik, ularning rahbarlariga, faol ishtirokchilariga, o'ta xavfli retsidivistlarga qarshi jinoyat qonuni normalaridan foydalangan holda murosasiz kurash olib borish.

Ikkinchi tendensiyada jinoyat huquqining insonparvarlik prinsiplari mujassamlangan. Bu – ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir qilgan shaxslarga nisbatan javobgarlik yoki jazodan ozod qilish yoxud ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarni tayinlashdan iborat. Ana shu ikkita tendensiyaning uzviy ravishda bog'liq holda amalga oshirilgandagina jinoyatchilikka qarshi samarali kurash olib borish ta'minlanishi mumkin [9, 7-b.].

Bugungi kunda sud-huquq sohasida amalga oshirilib kelinayotgan islohotlar mazmun-mohiyatiga ko'ra jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini ham takomillashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Tabiiyki, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini takomillashtirish sohaga oid ilmiy-nazariy qarashlar, qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotini tadqiq etishni taqozo qiladi.

Jazoning maqsadi ham mahkumni tuzatishdir. Qonun chiqaruvchi oshkor qilmaydigan “tuzatish” tushunchasi noaniqlikni keltirib chiqaradi, bu, shubhasiz, jazoni o’tashdan shartli ozod qilish amaliyotida huquqni muhofaza qiluvchi va sud organlarining faoliyatini murakkablashtiradi [5, 21-b.]. Ma’lumki, jazo jinoyatchilikka qarshi kurash borasida yagona chora bo’lmasdan, u jinoiy javobgarlikni amalga oshirishning shakllaridan biridir [9, 553-b.]. Mazkur nazariy fikrni atroflicha izohlaydigan bo’lsak, jazo javobgarlikka tortishning boshqa choralariga qaraganda nisbatan qat’iyoq turi sifatida namoyon bo’ladi.

O’zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 42-moddasida jazo mahkumni axloqan tuzatish, uning jinoiy faoliyatni davom ettirishiga to’sqinlik qilish hamda mahkum, shuningdek, boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish maqsadida qo’llanilishi, 54-moddasida sud jazo tayinlashda sodir etilgan jinoyatning xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasini, qilmishning sababini, yetkazilgan zararining xususiyati va miqdorini, aybdorning shaxsini hamda jazoni yengillashtiruvchi va og’irlashtiruvchi holatlarni hisobga olishi nazarda tutilgan.

Sudlar tomonidan jazoni o’tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish dinamikasi tahliliga ko’ra, 2020-yil 21970 nafar, 2021-yil 21780 nafar, 2022-yil 26753 nafar, 2023-yil 33612 nafar, 2024-yil 33151 nafar, 2025-yil birinchi yarmida 17144 nafar shaxs jazoni o’tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan.

Jazoni o’tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish garchi turli shart va mezonlar asosida mahkumni jazodan ozod qilishni nazarda tutsa-da, aslida mahkum tuzalish yo’liga o’tganligi, axloqan tuzalganligi, pirovard natijada mahkum amalda o’tayotgan jazosini davom ettirish maqsadga muvofiq emasligini ifodalaydi. Shu o’rinda qayd etish joizki, aslida mahkumni amalda tuzalgan xulq-atvori bilan amaldagi jazosini o’tashda davom etishi holati garchi qonuniy bo’lsa-da, faktik jihatdan adolatga xos bo’lmagan alomatlarini namoyon qiladi. Tadqiqot ishlarida mahkum jazoning to’rtidan bir qismini o’tagach, jazodan ozod qilingandan so’ng boshqa huquqbuzarlik sodir etmasligi va mahkumga qo’yilgan talablarni buzmasligi belgilanishi lozim [10, 10-b.].

Amaldagi qonunchilikda jazoni o’tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish mezonlari noaniq, ushbu mezonlar aniqlanmagan va huquqni muhofaza qiluvchi organlar uchun qiyinchilik tug’dirishi mumkin. Bugungi kunda mahkumlarni shartli ravishda ozod qilish uchun qaror qabul qilishda aniq mezonlarga amal qilish kerak [5, 21-b.].

Umuman olganda ijtimoiy xavfli xususiyatini yo’qotgan mahkumning jazoni o’tashda davom etishini ijobiy xulq-atvori uchun jazodan ozod bo’lish huquqining buzilishi sifatida e’tirof etish mumkin. Jinoiy xulq-atvori tuzalgan mahkumning jazoni o’tashdan muddatidan ilgari jazodan ozod qilinish huquqi mavjud. Jazoni o’tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish – tarmoqlararo institut, boshqaruv asoslari, jazodan ozod qilishning shartlari va tartibi hisoblanib, jazodan ozod qilishning shartlariga rioya qilmagan taqdirda jazoning o’talmagan qismini ijro etish tahdidi ostida jinoiy jazoning maqsadlarini shartli amalga oshirishdir [5, 8-b.].

Inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmati oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etishni maqsad qilgan ekanmiz shaxsning munosib xulq-atvori uchun ozod hamda jinoiy ta’qibdan

holi yashash huquqini ro'yobga chiqarishni bugungi kundagi islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etish mumkin.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish instituti o'ziga xos ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, ushbu institut mahkumlarni qayta tarbiyalash, ular tomonidan takroran jinoyat sodir etilishining oldini olish hamda insonparvarlik jinoyat-huquqiy prinsipini amalga oshirishda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qo'llanilishi nazarda tutilgan jazo turlari uchun o'rnatilgan tartib-qoida talablarini bajargan va mehnatga halol munosabatda bo'lgan mahkumga nisbatan qo'llaniladi.

Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini, fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasini ta'minlash, shuningdek, odil sudlovga erishish darajasini oshirish sud-huquq tizimini yanada isloh qilish sohasida davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etildi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, sud hokimiyati fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasini ta'minlashi uchun nafaqat sud tizimining takomillashtirilishi, balki sudlar tomonidan qo'llaniladigan jazo tizimi ham qayta isloh etilishini, jazoda haqiqiy insonparvarlik g'oyalari aks etishi ta'minlashini taqozo etadi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutiga oid bir qator nazariy qarashlar ilgari surilgan bo'lib, ushbu nazariy qarashlar o'z davridagi sud-huquq islohotlari mazmunini ifodalaydi. Xususan, tadqiqotchi olimlar ushbu institut mahkumlarni tezroq halol turmush tarziga o'tib olishi uchun rag'batlantiruvchi institut bo'lib, jazoni o'tash vaqtida jazoni o'tash tartib-qoida va talablarini bajarish, ish va o'qishga halol munosabatda bo'lish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydilar [9, 597-b.].

Mazkur nazariy qarashda jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish uchun mahkum jazoni o'tash davomida uning xulq-atvoridagi ijobiy o'zgarishlar, ya'ni tuzalish yo'liga o'tganligi asosiy mezon sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga tayinlangan jazoning muayyan muddatini o'tagan bo'lish sharti ifodalanmaydi.

Boshqa manbalarda [11, 66-b.] ushbu huquqiy institutni qo'llashning dastlabki sharti hukm qilingan mahkumning tuzalganligi to'g'risidagi sud tomonidan o'rnatilgan holatlarning mavjudligi va mahkum tomonidan jazoning ma'lum qismi o'talganligi hisoblanadi. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llash muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, maqbul huquqiy xatti-harakatni rag'batlantirishning samarali vositalaridan hisoblanadi. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish borasidagi ushbu nazariyada jinoyat qonunchiligidagi normalar mazmunini to'la to'kis ochib bergan, ushbu institutni qo'llash mezonlarini kompleks jamlagan.

Muddatning o'talmagan qismi bu yerda shaxs o'z xulq-atvori bilan o'zining o'zgarganligini isbotlashi va davlat tomonidan bildirgan ishonchni oqlashi kerak bo'lgan sinov muddati hisobida ko'riladi [12, 226-b.]. Jazoni o'tashdan ozod qilishga oid ushbu institutga berilgan sharh so'ngi yillarda jinoiy jazolarni liberallashtirishga oid islohotlar mazmunini ifodalaydi. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish instituti dastlab ozodlikdan mahrum qilish jazosidan ozod qilish sifatida ko'rilgan. Bunday holatda mahkumni jazoni o'tashdan shartli ozod qilishda uning

jazoni o'tashdan ozod qilish haqidagi murojaat qilishi asosiy shart sifatida qabul qilingan [13, 7-b.].

Mazkur nazariy qarash mahkumni axloqan tuzalish yo'liga o'tishini asoslovchi omil bo'lib hisoblangan. Mahkum o'zini axloqan tuzalgan, tuzalish yo'liga o'tgan deb hisoblaydigan bo'lsa, ya'ni u jazodan ozod bo'lishga tayyor bo'lganligini his qilganda jazoni o'tashdan ozod qilishni so'rab murojaat qilishi mumkinligi ta'kidlangan. Biroq masalaning boshqa tomoni shundaki, bunday qarashlar jazoni o'tashga toqat qila olmagan holatda ham jazoni o'tashdan ozod qilish to'g'risida murojaat qilish harakatini istisno qilmaydi.

Mahkumni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish uchun belgilangan mezonlarga nisbatan o'ta repressivlik yoki o'ta liberallikdan yiroq bo'lish taqozo qilinadi. Mahkumning axloqan tuzalishida uni ijtimoiy moslashuvi muhim ahamiyatga ega bo'lib, ijtimoiy moslashuv huquqiy tarbiyani ham shakllantirishni nazarda tutadi. Ya'ni mahkum unga nisbatan tayinlangan jazo yengilrog'i bilan almashtirilganda, yana qayta jinoyat sodir etadigan bo'lsa, bunday xatti-harakatining huquqiy oqibatlarini tushunib yetishi lozim bo'ladi.

Kuzatish metodi jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxslar huquqbuzarligi profilaktikasi ular tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish, ularda shakllangan ijobiy xulq-atvorni saqlab qolish yoki rivojlantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Muqaddam sudlangan shaxslar tomonidan jinoyat sodir etilishi jinoiy jazo qo'llashdan ko'zlangan maqsadga erishilmaganligini ko'rsatuvchi indikator hisoblanadi. Albatta, buning oldini olish uchun jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishda mahkumda ijtimoiy foydali erkin hayot shakllanganligini maksimal darajada aniqlash mexanizmini shakllantirish lozim bo'ladi.

Jinoyatchini jazodan ozod qilish mahkumning harakatlari to'g'ri malakalanganligiga, mahkumga tayinlangan jazoning adolatli bo'lishiga bog'liq emas. Mahkumni shartli ravishda ozod qilish to'g'risida qaror chiqarilishi dastlabki hukmni o'zgartirmaydi yoki bekor qilmaydi [14, 199-b.]. Mahkum jazoni o'tashdan muddatidan ilari shartli ozod qilinsa-da, jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etadigan bo'lsa, shaxsga nisbatan sud ushbu bir necha hukm yuzasidan jazo tayinlash qoidalariga muvofiq jazo tayinlaydi. Bunda dastlabki hukmdagi huquqiy oqibatlar harakatga keladi.

Ayollar tomonidan ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tashga oid bo'lgan tadqiqot ishlarida bayon qilinishicha, jazodan ozod qilingan shaxs turmushda ijtimoiy foydali aloqalarni yo'lga qo'ygan, mavjud talablardan og'maganida ijtimoiy hayotga tez va muvaffaqiyatli moslashadi. Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan shaxs jinoyatchilik muhiti va xulq-atvori ijtimoiy xavfli deb tavsiflanganlar bilan aloqasini uzadi, spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilmaydi va huquqbuzarliklar sodir etmaydi [15, 28-b.]. Albatta, ijtimoiy foydali aloqalarni yo'lga qo'ygan mavjud talablar o'z navbatida mahkum (jazodan ozod qilingan shaxs)ning ijtimoiy holatidan kelib chiqqan holda belgilanishi va uning xulq-atvoriga munosib bo'lishini taqozo etadi.

Tahlil metodi jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoni yengilrog'i bilan almashtirishni qo'llash mexanizmi va huquqiy mezonlarida bir muncha o'xshash jihatlar mavjudligini ko'rsatsa-da, biroq ushbu ikki institutni qo'llash

natijasida yuzaga keladigan huquqiy oqibatlarga ko'ra bir qator farqli jihatlarni namoyon qiladi.

Penitensiar tizimning profilaktikasi o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, mukammal penitensiar mexanizm ostida jazoni o'tagan mahkum jazodan ozod qilinadigan bo'lsa, keyinchalik uning ijtimoiy moslashuvi samarali natija beradi. Penitensiar tizimga oid tadqiqot ishlarida [16, 24-b.] olimlar tomonidan: "Penitensiar tizim – jinoiy jazolar va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etuvchi davlat organlari va muassasalarining mahkumlarning axloqan tuzalishi va qayta ijtimoiylashuviga qaratilgan tarbiyaviy-axloqiy, pedagogik-psixologik, siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa faoliyat yo'nalishlarini o'z ichiga qamrab olgan tizim", – deb ilmiy-nazariy ta'rif berilgan.

Penitensiar tizimning samarali amal qilishi mahkumlarga nisbatan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki ularga nisbatan tayinlangan jazoni yengilrog'i bilan almashtirish institutini qo'llashni kengaytirish imkonini beradi. Eng muhimi jazodan ozod qilishning ushbu turlarini qo'llanilishidan ko'zlangan pirovard natija, ya'ni nisbatan qisqa muddatlarda mahkumlarni axloqan tuzatishga erishish va ular tomonidan qayta jinoyatlar sodir etilishi xavfini kamaytirishga xizmat qiladi. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutiga jinoyat qonunchiligida huquqiy ta'rif berilib, ushbu institutni qo'llash shartlari bayon etilgan. Biroq jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutiga bugungi kunga qadar huquqiy ta'rif mavjud emas.

Qiyoslash metodi orqali jazoni o'tashdan ozod qilish bilan javobgarlikdan ozod qilish institutlari borasida olib borilgan tadqiqotlar tahlili tadqiqot ishlarida jinoiy javobgarlikdan ozod qilish – qonunda nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lganida jinoyat sodir etgan shaxsni davlat tomonidan jinoiy javobgarlik tufayli kelib chiqishi mumkin bo'lgan oqibatlardan ozod qilinishi [17, 28-b.] deb ta'rif berilganligini, jazodan ozod qilish kompleks jinoyat-huquqiy institut bo'lib, u nafaqat jinoyat-huquqiy, balki jinoyat-protsessual hamda jinoyat-ijroiya huquqlariga oid normalarni o'z ichiga qamrab olganligini namoyon qiladi. Qayd etilganidek, ushbu institut mahkumning ahvolini yaxshilashga qaratilgan bo'lib, uning qonunga itoatkor xulq-atvori hosilasidir [18, 107-b.] deb ta'riflangan.

Jazo jinoyat uchun tayinlansa-da, biroq jazoni mahkum o'taydi. Jazoning maqsadi jinoyatni zararsizlantirish emas, balki mahkumni zararsizlantirish, ya'ni uning xulq-atvorini tuzatishga qaratilgan o'zgartirishlarni amalga oshirishni nazarda tutadi. Yoki jazoning maqsadi mahkum tomonidan boshqa (yana yoki takroran) jinoyat sodir etilishining oldini olishni nazarda tutsa, jazoni o'tash davomida mahkumdagi takror jinoyat sodir etish alomati ko'rinmasa, uning jazosi yengilrog'i bilan almashtirilishi, keyinchalik jazodan batamom ozod etilishi lozim.

Shaxs sodir etgan jinoyati uchun javob berishi, jinoiy qilmish uchun javobgarlik muqarrar bo'lishi taqozo etiladi. Shu bilan birga jazoni o'tashdan ozod qilish huquqiy mazmunida "shartli ozod qilish" mezonini mavjud bo'lib, o'zida jinoiy ta'qibni aks ettiradi. Jazo shaxsni qayta tarbiyalab, uning xulqini tuzatish va ijobiy xulq-atvor bilan jamiyatga qaytarishga xizmat qilmaydigan bo'lsa, unda tayinlangan jazo ko'zlangan

maqsadga nomuvofiq tayinlangan bo'ladi. Aksincha, shaxs qilmishining mohiyatini tushunib yetgan, ijtimoiy xavfli xususiyatini yo'qotgan, aybiga chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan, qilmishining oqibatlarini tushunib yetgan, tegishli xulosa chiqargan bo'lsa-da, unga nisbatan jazo tayinlanishi jamiyatdagi normal xulq-atvorli shaxsni yo'qotishga olib kelishi mumkin.

Har qanday jamiyatda turli toifadagi shaxslar hayot faoliyati davomida intellektual holati yoki yashash muhiti va sharoiti ta'sirida xato va kamchiliklarga yo'l qo'yadi, mavjud tartibotni buzadi, jinoyat deb atalmish nojo'ya xatti-harakatni sodir etadi. Bunday holatda qonunbuzar shaxsni tarbiyalash, unda munosib xulq-atvorni qayta tiklash va nuqsonli xulqini tuzatish farovonlik va barqarorlikni maqsad qilgan jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mamlakatimizda ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarni ijro etish, probatsiya bo'linmalari nazorati ostidagi shaxslarning xulq-atvori ustidan ta'sirchan nazoratni amalga oshirish bo'yicha yangi tizim yaratildi. Natijada, nazorat ostidagilar tomonidan qayta jinoyat sodir etilishi kamayishiga erishildi. Jinoyat sodir etgan shaxslarni axloqan tuzatish, ularni jamiyatdan ajratmagan holda jamoatchilik bilan uzviy hamkorlikda qayta tarbiyalash probatsiya nazoratining mohiyatini ifodalaydi.

Jazodan ozod qilishning shartli hukm qilish, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish, jazoni yengilroq'i bilan almashtirish turlarida mahkumning ijobiy xulq-atvorini rag'batlantirish orqali uni bosqichma-bosqich jazodan ozod qilish nazarda tutiladi. Biroq jazodan ozod qilishning bunday turlarini qo'llashda jazo tayinlanishi yoki o'talishi muqarrar bo'lgan holda jazodan ozod qilib yoki yengilroq jazo tayinlash orqali mahkumning xulqi ustidan nazorat olib boriladi.

Jinoyat sodir etgan shaxsga bo'lgan huquqiy munosabatning xususiyati unga nisbatan tayinlangan jinoiy jazoning turi va og'irlik darajasi bilan bevosita bog'liq. Shaxs sodir etgan jinoyati uchun unga nisbatan tayinlangan jazo nafaqat uning qilmishiga, balki uning ijtimoiy-psixologik holatiga ham mos bo'lishi, albatta, ushbu jihatlar probatsiya nazorati davomida o'rganib borilishi lozim.

Sudlar tomonidan ko'rilgan ishlar statistikasida ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar bo'yicha ko'rilgan ishlar 2023-yilda 31148 tani, 2024-yilda 31212 tani tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilning birinchi yarmida 14654 tani tashkil etgan, uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar bo'yicha ko'rilgan ishlar 2023-yilda 18227 tani, 2024-yilda 19688 tani tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilning birinchi yarmida 10185 tani tashkil etgan.

Jazo shaxsning jinoiy xulq-atvori hosilasiga nisbatan davlatning sud orqali hukm qilish yo'li bilan bildiradigan munosabati hisoblanadi. Shaxs sodir etgan jinoiy qilmishi uchun hukm qilingan jazoni o'tash orqali javob beradi. O'zbekiston jinoyat qonunchiligi jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan jazo qo'llashdan maqsad uni axloqan tuzatishga qaratilganligini ifodalaydi. Jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilingan shaxsga nisbatan qo'llaniladigan jazoning muddati va davomiyligi uning jazo ostidagi xulq-atvori bilan parallel bo'lishini taqozo qiladi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish jazoni o'tash muddati tugamasdan mahkum xulq-atvorida kuzatilgan, aniqlangan va e'tirof etilgan ijobiy xulq atvorni rag'batlantirishni nazarda tutadi. Jinoiy xulq-atvorida ijobiy o'zgarishlar hosil

bo'lib, ijtimoiy xavflilik darajasi kamaygan hamda jamiyat uchun xavf tug'diradigan xulq-atvordan holi bo'lgan shaxsning jazoni o'tashda davom etishi maqsadga muvofiq emas.

Amaldagi jinoyat qonunchiligiga muvofiq jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish jinoyat qonunidagi jazodan ozod qilishning sakkizta turidan beshinchi turi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 73-moddasi *birinchi qismiga* ko'ra, ozodlikdan mahrum qilish, intizomiy qismga jo'natish, xizmat bo'yicha cheklash, ozodlikni cheklash yoki axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarga nisbatan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qo'llanilishi, shaxs ijro etilmagan qo'shimcha jazodan ham ozod qilinishi mumkinligi belgilangan.

Mazkur norma tahlili jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llashning uch xususiyatini o'zida ifodalaydi. Xususan:

birinchidan, muddatidan ilgari shartli ozod qilish ozodlikdan mahrum qilish (50-modda), intizomiy qismga jo'natish (49-modda), xizmat bo'yicha cheklash (47-modda), ozodlikni cheklash (48¹-modda) yoki axloq tuzatish ishlari (46-modda) jazosini o'taydiganlarga nisbatan qo'llaniladi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qo'llanilishi mumkin bo'lgan jazo turlarining ketma-ketligi og'iridan yengiliga qarab bayon etilishi Jinoyat kodeksining 43-moddasidagi jazo tizimi ketma-ketligiga zid keladi. Vaholanki, muddatidan ilgari shartli ozod qilish og'ir turdagi jazolarga nisbatan yengil turdagi jazolarga ularning o'tash muddati nisbatan ozroq bo'lganligi uchun keng qo'llaniladi.

Shu bilan birga muddatidan ilgari shartli ozod qilish mumkin bo'lgan jazo turlarini qat'iy ro'yxatini cheklab, boshqa turdagi jazo turlariga nisbatan qo'llanilmasligini anglatadi. Jinoyat kodeksining 57-moddasida sud sodir etilgan jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasini jiddiy kamaytiruvchi holatlarni e'tiborga olib, alohida hollarda ushbu Kodeks Maxsus qismining moddasida nazarda tutilgan mazkur jinoyat uchun belgilangan jazoning eng kam qismidan ham kamroq yoki shu moddada nazarda tutilmagan boshqa yengilroq turdagi jazoni tayinlashi mumkin.

Shunday ekan, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni boshqa jazo turlariga nisbatan qo'llanilmasligi jinoyat qonunchiligining insonparvarlik va odillik prinsiplari, shu jumladan, jinoyat uchun jazo tayinlash nazariyasi va amaliyotiga mos kelmaydi;

ikkinchidan, muddatidan ilgari shartli ozod qilish qayd etilgan jazolarni o'tashga hukm qilingan shaxslarga nisbatan qo'llaniladi. Jazodan ozod qilishning mazkur turi qo'llanilishini uchun Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasi sanksiyasi doirasida jazo tayinlangan bo'lishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 73-moddasi *ikkinchi qismiga* ko'ra, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish 73-moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan jazo turlari uchun o'rnatilgan tartib-qoida talablarini bajargan va mehnatga halol munosabatda bo'lgan mahkumga nisbatan qo'llaniladi.

Mazkur norma jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llashning ustuvor shartlarini ifodalaydi. Bunga ko'ra, mahkumga nisbatan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llash uchun *birinchidan*, jazo turlari uchun o'rnatilgan

tartib-qoida talabalarini bajargan bo'lishi; *ikkinchidan*, mehnatga halol munosabatda bo'lishi talab qilinadi.

Shu o'rinda, mahkumga nisbatan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llash uchun yuqorida qayd etilgan har ikkala shartlarga rioya qilinishi borasida bahsli munozara yuzaga keladi. Aksariyat hollarda mahkum biror-bir ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanmasligi mumkin, chunki sud qarorisiz majburiy mehnat ta'qiqlanadi. Yoki mehnatga halol munosabatda bo'lish deganda rasmiy ish joyidagi mehnat intizomiga rioya qilishimi yoki biror-bir ijtimoiy foydali mehnat nazarda tutilganmi degan munozarali vaziyatni vujudga keltiradi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 73-moddasi uchinchi qismiga ko'ra, mahkum jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilinishi uchun hukm qilingan jinoiy jazoning muayyan qismini o'tab bo'lganligini talab qilinadi. Xususan:

“a” bandiga ko'ra, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan bir qismini;

“b” bandiga ko'ra, og'ir jinoyati uchun, shuningdek, qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari qasddan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo'lsa, sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan ikki qismini;

“v” bandiga ko'ra, o'ta og'ir jinoyati uchun, shuningdek, jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan yoki jazosi yengilrog'i bilan almashtirilgan shaxs jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilingan bo'lsa, sud tayinlagan jazo muddatining kamida to'rt dan uch qismini.

Mazkur holatda Jinoyat kodeksining 57-moddasiga ko'ra, sud alohida hollarda ushbu Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddasida nazarda tutilgan mazkur jinoyat uchun belgilangan jazoning eng kam qismidan ham kamroq yoki shu moddada nazarda tutilmagan boshqa yengilroq turdagi jazoni tayinlashi mumkinligi inobatga olinadigan bo'lsa, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni jinoyatlar tasnifidan kelib chiqqan holda qo'llash mahkum muayyan muddat davomida jazoni o'tashi natijasida xulq-atvoridagi o'zgarishlarni baholash imkonsizdek ko'rinadi. Shunga ko'ra, sud shaxsga nisbatan jinoyat uchun jazo tayinlashda ish holatlari va mahkumning shaxsidan kelib chiqqan holda jazoning qancha muddatini o'tagandan so'ng muddatidan ilgari ozod qilishni qo'llashni ko'rib chiqish muddatini hukmda ko'rsatib o'tishi maqsadga muvofiq.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 73-moddasi to'rtinchi qismi jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish qo'llanilmaydigan shaxslar doirasini belgilaydi. Xususan:

“a” bandiga ko'ra, umrbod yoki uzoq muddatga ozodlikdan mahrum qilishga hukm etilgan shaxsga nisbatan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qo'llanilmasligi ushbu jazolarning maqsadi va mantig'iga muvofiqligini ifodalaydi;

“b” bandiga ko'ra, o'ta xavfli retsidivistga nisbatan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qo'llanilmasligi bunday shaxslarning jinoiy xulq-atvorining xususiyatidan kelib chiqib belgilangan;

“v” bandiga ko'ra, uyushgan guruh yoki jinoiy uyushmaning tashkilotchi va qatnashuvchilariga nisbatan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish

qo'llanilmasligi ular tomonidan turli toifadagi jinoyatlar sodir etilgan bo'lishi mumkinligi yoki turli toifadagi va turli muddatlardagi jinoiy jazolarga hukm etilishi mumkinligi bois ushbu band qayta ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq;

“g” bandiga ko'ra, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qo'llanilmaydigan 8 ta, jumladan, 16 ta ijtimoiy xavfli qilmishlar ro'yxati keltirilgan bo'lib:

- javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirganlik;
- o'n sakkiz yoshga to'lmagan jabrlanuvchining nomusiga tegganlik yoki unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirganlik;
- o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxsni jinsiy aloqada bo'lish yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan bog'liq holda jinsiy aloqa qilishga majbur etganlik;
- o'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilganlik yoki jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirganlik yoki unga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilganlik;
- voyaga yetmagan shaxs tavsiflangan yoki tasvirlangan pornografik mahsulotni tarqatish, reklama qilish, namoyish etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirganlik, xuddi shuningdek, uni tayyorlaganlik, tarqatganlik, reklama qilganlik, namoyish etganlik yoxud voyaga yetmagan shaxsni pornografik xususiyatga ega harakatlarning ijrochisi sifatida jalb etganlik;
- voyaga yetmagan shaxsni jalb etgan holda qo'shmachilik qilganlik, fohishaxonalarni tashkil etganlik yoki saqlaganlik;
- O'zbekiston Respublikasiga, tinchlikka va insoniyat xavfsizligiga qarshi jinoyat sodir etganlik;
- yadroviy, kimyoviy, biologik va boshqa xildagi ommaviy qirg'in qurollarini, shunday qurollarni ishlab chiqarish uchun foydalanish mumkinligi ayon bo'lgan material va uskunalarni kontrabanda qilganlik.

Mazkur norma bugungi kundagi kriminogen vaziyat va ayrim turdagi xavfli jinoyatlar sodir etilishining oldini olish uchun joriy etilgan deb e'tirof etish mumkin. Shu o'rinda qayd etish joizki, shaxs yuqorida qayd etilgan jinoyatlardan boshqa jinoyatlarni ham sodir etgan bo'lsa, ro'yxatda qayd etilmagan jinoyatlarni sodir etganligi uchun tayinlangan jazolardan muddatidan ilgari shartli ozod qilinishga bo'lgan huquqi istisno etiladi. Albatta, bunday holat jinoyat qonunchiligidagi odillik prinsipiga muvofiqlikni rad qiladi.

Milliy jinoyat-huquqiy amaliyot shuni ko'rsatadiki, mahkumni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilish huquqni qo'llash amaliyotining turi (jinoyat-protsessual, jinoyat-ijroiya)ga qarab, turli normativ-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinadi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksining 164-moddasida (taqdimnoma kiritish) va Jinoyat-protsessual kodeksining 536-moddasida (taqdimnomani ko'rib chiqish) mahkumni muddatidan ilgari jazodan ozod qilishga oid tartib-taomillarga xos bo'lgan normalarni kuzatishimiz mumkin.

Bundan tashqari, jazodan ozod qilishning ushbu institutini qo'llashga oid mexanizmlar O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2016-yil 27-dekabrda "Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilish va jazoni yengilrog'i bilan almashtirish bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi 28-son qarorida batafsil bayon

etilgan. Xususan, Plenum qarorida sud qonunda nazarda tutilmagan asoslar, jumladan, oldingi jinoyatlari uchun sudlanganlik holati mavjudligi, tayinlangan jazo yengilligi, mahkum aybiga iqror emasligi, muayyan jazoni ijro etish muassasasida qisqa vaqt mobaynida bo'lganligi va h.k. bo'yicha jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki jazoni yengilrog'i bilan almashtirishni rad etishga haqli emasligi qayd etilgan.

Plenum qarorida belgilanishicha, mahkumda jazoni ijro etish davrida qo'llanilgan ta'sir choralarining mavjudligi, o'z-o'zidan, uning tayinlangan jazoni o'tashni davom ettirishi zarurligidan dalolat bermaydi. Mazkur masalani hal etishda, har doim, nafaqat bevosita iltimosnoma kiritilishi arafasida, balki jazoni o'tashning butun davrida mahkum tomonidan yo'l qo'yilgan har bir tartibbuzarlikning muayyan holatlari, og'irligi va xususiyati, ta'sir choralari olib tashlanishi yoki tugallanishiga oid ma'lumotlar, oxirgi ta'sir chorasi qo'llanilganidan so'ng o'tgan vaqt, mahkumning keyingi xulq-atvori va uni tavsiflovchi boshqa ma'lumotlar inobatga olinishi ta'kidlangan.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish, jazoni yengilroq jazo bilan almashtirish, faqat sud tomonidan tayinlangan jazoning qonunda nazarda tutilgan qismini o'tash paytida (hukm qonuniy kuchga kirgunga qadar ushlab turilgan, qamoqda, uy qamog'ida saqlangan vaqtni hisobga olgan holda) o'rnatilgan tartib-qoida talablarini bajargan va mehnatga halol munosabatda bo'lgan mahkumlarga nisbatan qo'llanilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorida belgilanishicha, sudlar nafaqat mahkumlarni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki jazoni yengilrog'i bilan almashtirishni asossiz ravishda rad etishga, balki asossiz ravishda jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki jazoni yengilrog'i bilan almashtirishga ham yo'l qo'ymasliklari lozim.

Sud qonunda nazarda tutilmagan asoslar, jumladan, oldingi jinoyatlari uchun sudlanganlik holati mavjudligi, tayinlangan jazo yengilligi, mahkum aybiga iqror emasligi, muayyan jazoni ijro etish muassasasida qisqa vaqt mobaynida bo'lganligi va h.k. bo'yicha jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish yoki jazoni yengilrog'i bilan almashtirishni rad etishga haqli emas. Sodir etilgan jinoyat xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasi (uning og'irligi va oqibatlari) ham iltimosnoma yoki taqdimnomani rad etish uchun asos bo'lmaydi, chunki bu holatlar jazo tayinlangan vaqtda inobatga olingan bo'lib, bundan tashqari, JK 73-, 74-, 89- va 90-moddalarida nazarda tutilgan muddatlar belgilanishi mezonini hisoblanadi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llash moddiy, protsessual va idoraviy-normativ qonun hujjatlari bilan amalga oshiriladi. Jazodan ozod qilishni qo'llash asoslari va shartlari Jinoyat kodeksi bilan tartibga solinsa, jazodan ozod qilishga taqdim etish Jinoyat-ijroiya kodeksi, jazodan ozod qilishni ko'rib chiqish Jinoyat-protsessual kodeksi, jazodan ozod qilish hujjatini ijro etish idoraviy-normativ hujjat bilan tartibga solinadi.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishga oid qonunchilik hujjatlari tahlil qilinganda ushbu institutni amaliyotda qo'llashga oid normalarda bir qator nomuvofiqliklar mavjudligini kuzatish mumkin. Xususan, Jinoyat kodeksining 73-moddasi

uchinchi qismi “Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish mahkum:” deb yoritilgan bo‘lsa, to‘rtinchi qismi “Jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish:” deb bayon etilgan. Mazkur ikkala qism orasida “o‘tashdan” degan so‘z farqli jihatni yuzaga keltiradi. Albatta, ushbu farq o‘rganilishi va tegishli ilmiy-nazariy qarash bayon etilishini taqozo qiladi. Chunki ushbu modda o‘talmagan yoki o‘tash boshlanmagan jazodan emas, balki tayinlanib, muayyan qismi o‘talgan ozod qilishni nazarda tutadi.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijro kodeksining 163-moddasi “Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari ozod qilish hollari” deb nomlanib, ushbu moddaga ko‘ra, sud tomonidan tayinlangan jazo muddati tugagunga qadar mahkum muddatidan ilgari shartli ozod qilinganda, jazo yengilrog‘i bilan almashtirilganda, kasalligi yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotganligi tufayli, amnistiya yoki afv etilganligi tufayli jazoni o‘tashdan ozod qilinishi mumkinligi bayon etilgan.

Biroq Jinoyat kodeksining 73-moddasi jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni belgilar ekan, mahkumga nisbatan tayinlangan amaldagi jinoiy jazoning muayyan turidan muddatidan ilgari ozod qilish tartibini belgilaydi. Jinoyat-ijroiya kodeksida esa jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish jazo yengilrog‘i bilan almashtirilganda, kasalligi yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotganligi tufayli, amnistiya yoki afv etilganligi tufayli amalga oshirilishi nazarda tutilgan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 536-moddasi jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoni yengilrog‘i bilan almashtirishni protsessual tartibini belgilaydi. Biroq Jinoyat-ijroiya kodeksida belgilangan tartibga ko‘ra, jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish uchun taqdim etish Jinoyat-protsessual kodeksining 536-moddasida belgilangan tartibda amalga oshirilishi qayd etilgan. Jinoyat-protsessual kodeksining 536-moddasi ham jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish bilan birgalikda jazoni yengilrog‘i bilan almashtirishni sud tomonidan ko‘rib chiqishni tartibga soladi.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirining 2012-yil 29-dekabrda 174-son buyrug‘i (2013-yil 29-iyul, 2495) bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoidalarining XVIII bobi “Jazoni o‘tashdan ozod qilish”, 1-paragrafi “Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari ozod qilish” deb nomlansa-da, 417-bandida sud tomonidan tayinlangan jazo muddati tugagunga qadar mahkum muddatidan ilgari shartli ozod qilinganda, jazo yengilrog‘i bilan almashtirilganda, kasalligi yoki mehnat qobiliyatini yo‘qotganligi tufayli, amnistiya yoki afv etilganligi tufayli jazoni o‘tashdan ozod qilinishi mumkinligi bayon etilgan.

Xulosa

Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini takomillashtirish borasida olib borilgan tadqiqot ishlarini tahlil qilish, sohaga oid qonunchilik va sud amaliyotini ilmiy-nazariy jihatdan o‘rganish tahlil (analiz), sintez, qiyoslash va umumlashtirish metodlari qo‘llanildi.

Mavzu yuzasidan tadqiqot olib borish, ilmiy-nazariy tahlillar va xulosalar ishlab chiqishda sotsiologik, statistik va hujjatlar tahlili metodlariga asoslangan holda amalga oshirildi.

Tadqiqotda jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini takomillashtirish masalalarini o'rganish sohaga oid olib borilgan tadqiqotlar hamda amaldagi qonunchilik hujjatlarini o'rganish va tahlil qilishga e'tibor qaratildi.

Mavzuga oid ilmiy-nazariy qarashlarni huquqni qo'llash amaliyoti va mavjud qonunchilikka muvofiqligi o'rganilib, tadqiqot ishlari natijalari asosida jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqildi.

Jazodan ozod qilishga oid ilmiy-nazariy ta'riflar, shuningdek, Jinoyat kodeksidagi jazodan ozod qilishning boshqa turlarini tahlilidan kelib chiqqan holda jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilish institutiga ilmiy-nazariy va huquqiy ta'rif berilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko'ra, "Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilish – sud hukmi bilan tayinlangan jazoni o'tash davomida tuzalish yo'liga o'tgan mahkumlarni o'talmay qolgan jazo turlaridan ozod qilish" deb ta'rif berilishi maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari, Jinoyat kodeksining 73-moddasi birinchi qismini "Axloq tuzatish ishlari, ozodlikni cheklash, intizomiy qismga jo'natish, xizmat bo'yicha cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilishga hukm qilingan shaxslarga nisbatan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qo'llanilishi mumkin. Shaxs ijro etilmagan qo'shimcha jazodan ham ozod qilinishi mumkin" degan mazmunda bayon etilishi jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llash mahkum hukm etilgan yengil jazo turlaridan og'iriga qarab amalga oshirilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida huquqni qo'llash amaliyoti samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, jinoyat-protsessual, jinoyat-ijro qonunchiligi, shu jumladan, Oliy sud Plenumi tushuntirishlarida jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoni yengilrog'i bilan almashtirish bitta protsessual mexanizm sifatida bayon etilgan. Biroq jinoyat qonunchiligida jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoni yengilrog'i bilan almashtirish jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilishning mustaqil ikkita alohida turlari sifatida belgilangan. Mazkur holat moddiy va protsessual huquq normalari o'rtasida nomutanosiblikni keltirib chiqarishi mumkin. Shunga ko'ra, Jinoyat kodeksidagi jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish va jazoni yengilrog'i bilan almashtirishni bitta modda doirasida belgilash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi [New Uzbekistan Strategy]. Tashkent, O'zbekiston Publ., 2021, pp. 107, 464.
2. Stephen O. Punishment. A Thesis submitted for the degree of Doctor of philosophy in the Department of Moral Philosophy at the University of Glasgow. 1979, pp. 322, 464.
3. Rozimova Q.Y. Bir necha jinoyat va bir necha hukm yuzasidan jazo tayinlash [Sentencing for multiple crimes and multiple convictions]. Tashkent, Tashkent State University of Law, 2020, pp. 16, 20.

4. Xolikulov U.Sh. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish sharoitida O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligini takomillashtirishning nazariy asoslari [Theoretical foundations of improving the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan in the context of deepening democratic reforms]. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2019, pp. 20, 57.

5. Pipilenko O.A. Uslovno-dosrochnoe osvobozhdenie: teoreticheskie i prakticheskie voprosy [Parole: theoretical and practical issues]. Rostov-on-Don, Rostov Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2009, p. 3.

6. Committee of Ministers of the Council of Europe on parole. Recommendation No. 22. International law Publ., 2006.

7. Turgunboyev E.O. Jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish masalalari [Issues of improving the institution of release from punishment]. Tashkent, Tashkent State University of Law, 2023, pp. 102, 274.

8. Yakovleva L.V. Institut osvobozhdeniya ot nakazaniya v rossiyskom prave [The Institute of Release from Punishment in Russian Law]. Moscow, All-Russian Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2003, p. 11.

9. Usmonaliyev M. Hozirgi zamon jinoyat huquqi muammolari [Contemporary criminal law problems]. Tashkent TSIL Publ., 2006, pp. 7, 325.

10. Shcherba D.A. Uslovno-dosrochnoe osvobozhdenie: teoreticheskie i prakticheskie voprosy [Parole: theoretical and practical issues]. Khabarovsk, Far Eastern Legal Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2007, p. 10.

11. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar [Comments to the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Yuridik adabiyotlar Publ., 2021, pp. 4, 66, 78.

12. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi [Criminal Law Course of the Republic of Uzbekistan]. Vol. 2. The Doctrine of Punishment. Tashkent, Military-Technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, Complex Print Publ., 2018, pp. 226, 335.

13. Usmanov I.M. Uslovno-dosrochnoe osvobozhdenie osuzhdennykh k lisheniyu svobody po rossiyskomu zakonodatel'stvu i praktika ego primeneniya v Tatarstane [Parole of prisoners sentenced to imprisonment under Russian law and its application in Tatarstan]. Samara, Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2014, pp. 7, 22.

14. Efremova I.A. Institut osvobozhdeniya ot nakazaniya v teorii ugovolnogo prava, zakonodatel'noy i sudebnoy praktike [The Institute of Release from Punishment in the Theory of Criminal Law, Legislative and Judicial Practice]. Saratov, Saratov State Law Academy, 2018, pp. 199, 504.

15. Axmedova G.U. Qamoq jazosini o'tayotgan ayollarning o'ziga xos xususiyatlari va ularni takomillashtirish [Specific features of women serving prison sentences and their improvement]. Tashkent, Tashkent State University of Law, 2019, pp. 28, 76.

16. Salayev N.S. Penitensiar tizimning profilaktik funksiyasi [Preventive function of the penitentiary system]. Tashkent, Tashkent State University of Law, 2017, pp. 24, 61.

17. Akramova M.T. Jinoiy javobgarlikdan ozod qilishning maxsus asoslari [Special grounds for exemption from criminal liability]. Tashkent, Tashkent State University of Law, 2022, 19, 23.

KRIMINOLOGIYA

VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2025-yil 3-son